

**Kirmâstî'nin "el-Muhtâr fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân" İsimli Eseri Özelinde
el-Muhassinât el-Ma'neviyye Bedî'î Üsluplar**

The Literary Technique Styles Of The al-Muḥassinât al-Ma'neviyye İn
Kirmâstî's Work "al-Mukhtâr Fi Al-Ma'âni we al-Bayân"

Mehmet Sıddık ÖZALP

Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacıbekaş Veli Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belâgatı ABD,

Title, Nevşehir Hacıbekaş Veli University,

Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric.

mehmetozalp@nevsehir.edu.tr

ORCID: 0000-0002-4260-6989

DOI: 10.47424/tasavvur.1431606

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 5 Şubat / February 2024

Kabul Tarihi / Date Accepted: 20 Mayıs / May 2024

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Özalp, Mehmet Sıddık. "Kirmâstî'nin "el-Muhtâr fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân" İsimli Eseri Özelinde el-Muhassinât el-Ma'neviyye Bedî'î Üsluplar ". *Tasavvur - Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 10 / 1 (Haziran 2024): 69-105.
<https://doi.org/10.47424/tasavvur.1431606>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | <mailto:ilahiyatdergi@nku.edu.tr>

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdag Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdag, 59100 Turkey.

CC BY-NC 4.0

Öz

XV. yüzyılda yaşayan, Hocazâde Muslihuddin Efendi (öl. 893/1488) gibi dönemin âlimlerinden ders alan Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî (öl. 900/1494), Bursa'nın Kirmâst (Mustafakemalpaşa) ilçesindedir. II. Bâyezid (1481-1512) dönemi kadılarında olan Kirmâstî, İstanbul'da Kirmâstî adında bir medrese kurmuştur. Sahn-ı Semân başta olmak üzere dönemin farklı medreselerinde müderrislik yaptıktan sonra yargı alanına geçerek Bursa ve İstanbul'da kadılık vazifesini icra etmiştir. Kadılık görevi esnasında aldığı adil kararları ve cesaretli duruşundan dolayı II. Bâyezid'in takdirini kazanmıştır. İstanbul'da bir mescid, bir medrese bir de mektebi olduğu bilinmektedir. Ancak bu yapılar günümüze ulaşmamıştır. Memleketi Kirmâstî'de de bir mektebi olduğu bilinmektedir. Kirmâstî, 900/1494 yılında vefat etmiş ve Fatih Câmii'nde inşa ettiği mektebinin yanına defnedilmiştir. Bu çalışmada belâgat, bedî', beyân, usûl, fıkıh, münâzara ve akâid gibi dönemin din ve dil ilimlerinde yetkin bir âlim olması hasebiyle Kirmâstî'nin günümüz akademik dünyasına yeni bir perspektifle yeniden takdim edilmesi ve *el-Muhtâr fi'l-me'ânî ve'l-beyân* isimli eseri özelinde el-muhassinât el-ma'neviyye bedî'î üslupların incelenmesi amaçlanmıştır. Böylece önem arz eden bu Osmanlı âlimi ve eserleri tanıtıldıktan sonra *el-Muhtâr fi'l-me'ânî ve'l-beyân* isimli eseri özelinde el-muhassinât el-ma'neviyye bedî'î üsluplar incelenerek ilgililerin dikkatine sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Bedî' ilmi, el-Muhassinât el-ma'neviyye, Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî, el-Muhtâr fi'l-me'ânî ve'l-beyân

Abstract

Yûsuf b. Hussein al-Kirmâstî (d. 900/1494), a figure who lived in the 15th century, studied under scholars of his time such as Khujażâda Muşliħuddîn Efendi (d. 893/1488). Kirmâstî was from the district of Kirmâstî (Mustafakemalpaşa) in Bursa. Yûsuf b. Hussein al-Kirmâstî was a qadi (judge) during the reign of Sultan Bâyezid II (1481-1512). Kirmâstî, originally from Kirmâstî (Mustafakemalpaşa), Bursa, established a medrese (theological school) in Istanbul named Kirmâstî. After serving as a lecturer in various madrasahs, he transitioned to the judicial field, carrying out qadi duties in Bursa and Istanbul. His just decisions and courageous stance during his tenure as a qadi earned him the appreciation of Sultan Bâyezid II. Kirmâstî, who had a mosque, a

madrasah, and a school in Istanbul, is known to have had an additional school in his hometown of Kirmâstî. He passed away in 900/1494 and was buried next to the school he built in Fatih Mosque. This study aims to reintroduce Kirmâstî to the contemporary academic world from a fresh perspective, considering his proficiency in religious and linguistic sciences of the time, including rhetoric, *badî*, *bayân*, *uşûl*, *fiqh*, debate and *‘aqâid*. The focus is on this study the stylistic elements of literary technique styles (*al-muḥassinât al-ma‘newiyyah*) within his specific work titled “*al-Mukhtâr fi-l-ma‘ânî wa-l-bayân*”. Through this exploration, the significant Ottoman scholar and his works are presented, followed by an analysis of the literary technique styles in “*al-Mukhtâr fi-l-ma‘ânî wa-l-bayân*” bringing attention to interested parties.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Science of *Badî*, *al-Muḥassinât al-ma‘newiyyah*, Yûsuf b. Ḥussein al-Kirmâstî, *al-Mukhtâr fi al-ma‘ânî wa-l-bayân*

1. Giriş

Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî, Rumcada “Kremaste” olarak geçen,¹ “Kirmâstî” olarak meşhur olmuştur.² İlçenin ismi 1922 senesinde “Mustafakemalpaşa” şeklinde değiştirilmiştir.³ Neredeyse bütün İslâmî ilimlere yönelik değerli eserler veren ve velud bir alim olan Kirmastî, bu çalışmada “ismi ve memleketi”, “doğum yeri ve tarihi”, “ölüm yeri ve tarihi”, “eğitim hayatı ve

¹ Furkan Ramazan Öge, *İmparatorluk Çağında Osmanlı Mezhepler Tarihi Yazıcılığı: 15-16. Yüzyıl* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 22; Pars Tuğlacı, *Osmanlı Şehirleri* (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1985), 69.

² Ahmed b. Mustafa Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye fi 'ulemâi'd-Deolet'l-Osmâniye* (b.y, ts.), 127; Mustafa b. Abdullâh Kâtip Çelebi, *Sullemu'l-vusûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*, nşr. Ekmeleddin İhsanoğlu (İstanbul: Yıldız Şirketi, 2010), 3/430; Muhammed Abdulhayy el-Leknevî el-Hindî el-Leknevî, *el-Fevâidu'l-behiyye fi terâcimi'l-Hanefiyye*, nşr. Muhammed Bedruddin Ebu'l-Firâs en-Na'sânî (Mısır: Matbaatu's-Saade, 1906), 227; Şihâbuddîn Abdulhayy b. Ahmed ed-Dimaşkî İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb fi ahbâr-i men zeheb*, nşr. Abdulkâdir el-Arnâvût-Mahmut el-Arnâvût (Dimaşk/Beyrut: Daru İbn Kesîr, 1992), 9/549; 'Umer Ridâ Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifîn* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1957), 13/294; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetu'l-ârifîn esmâu'l-mu'ellifîn ve âsâru'l-musannifîn* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1951), 2/563.

³ Öge, *İmparatorluk Çağında Osmanlı Mezhepler Tarihi*, 22; Tuğlacı, *Osmanlı Şehirleri*, 69.

görevleri", "kişiliği", "medrese, mektep ve mescidi", "eserleri" başlıkları altında ele alınacaktır.

2. İsmi ve Memleketi

Taşköprizâde (öl. 968/1561) eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye fî 'ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniye isimli eserinde yazarımızın ismini "Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî" olarak tescil ederken⁴ İsmail Paşa el-Bağdâdî (öl. 1920), "Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî er-Rûmî el-Hanefî" şeklinde kayıt altına almıştır.⁵ Kaynakların ittifaıyla ismi Yûsuf, babasının ismi Hüseyin'dir. Memleketi ise Kirmâstî tir.⁶

3. Doğum Yeri ve Tarihi

Doğum tarihi hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Doğum yeri ise bugünkü Bursa'nın Mustafakemalpaşa ilçesinin eski ismi olan Kirmast,⁷ olarak düşünülebilir. Zira bir önceki başlıkta belirtildiği üzere kaynaklarda buraya nispet edilmektedir. Kaynaklarda vefat ettiğinde kaç yaşında olduğuna dair bir bilgi bulunmadığından doğum tarihine yönelik bir tahmin yapmak mümkün olmamaktadır.

4. Ölüm Yeri ve Tarihi

Kaç yaşında vefat ettiğine dair elimizde bilgiler bulunmazsa da Kirmastî'nin ölüm tarihi kaynaklarda farklı tarihlerle verilmiştir. İbnu'l-İmâd h.899'da,⁸ Leknevi ve Kehhale h.900'de,⁹ Katip Çelebi ve Bağdadi h. 906'da öldüğünü söyler.¹⁰ Kirmâstî, yaptırdığı Fatih Sultan Mehmed Han Camii'nin haziresinde medfundur.¹¹

⁴ Taşköprizâde, eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye, 127.

⁵ İsmail Paşa Bağdâdî, Hediyyetu'l-ârifîn esmâu'l-mu'ellifîn ve âsâru'l-musannifîn (Beyrut: Dâru İhyâ'î't-Turâsi'l-'Arabî, 1951), 2/563.

⁶ Taşköprizâde, eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye, 127; Kâtip Çelebi, Sullemu'l-vusûl, 3/430; el-Leknevî, el-Fevâidu'l-behiyye, 227; İbnu'l-İmâd, Şezerâtu'z-zeheb, 9/549; Kehhâle, Mu'cemu'l-muellifîn, 13/294; el-Bağdâdî, Hediyyetu'l-ârifîn, 2/563.

⁷ Tuğlacı, Osmanlı Şehirleri, 69.

⁸ İbnu'l-İmâd, Şezerâtu'z-zeheb, 9/549.

⁹ el-Leknevî, el-Fevâidu'l-behiyye, 227; Kehhâle, Mu'cemu'l-muellifîn, 13/294.

¹⁰ Kâtip Çelebi, Sullemu'l-vusûl, 3/430; el-Bağdâdî, Hediyyetu'l-ârifîn, 2/563.

¹¹ Taşköprizâde, eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye, 127.

Bununla beraber vefat tarihi konusunda Kâtip Çelebi'nin verdiği hicri 906 tarihi daha isabetli görünmektedir. Çünkü Kirmâstî'nin h. 901 yılında İstanbul kadılığına atandığı düşünülürse,¹² bu tarihten sonra vefat etmiş olması gerekmektedir.

5. Eğitim Hayatı ve Görevleri

Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî, içinde Hocazâde'nin de bulunduğu dönemin büyük âlimlerinden ilim tahsil etmiş ve Arap dil bilimleri ile şer'î ilimlerde yetkin olduktan sonra değişik medreselerde müderrislik yapmıştır. Farklı medreselerde müderrislik görevini icra ettikten sonra Sahn-ı Semân medreselerinden birine müderris olmuştur. Daha sonra sırasıyla Bursa ve İstanbul'da kadılık yapmıştır. Bursa kadılığından sonra h. 901 yılında İstanbul kadılığına atanmıştır. Kadılık görevinden alındıktan kısa bir zaman sonra vefat etmiştir.¹³

Kirmâstî, Osmanlı devlet teşkilatında vergi mükelleflerinin sayım ve işlemlerinin yapıldığı tahrir olarak adlandırılan vergi defterlerini kayıt altına alma görevini de yürütmüştür. Osmanlı devlet teşkilatında bu görev üst düzey bir devlet görevi sayılırdı. Bu nedenle bu görev için kadılık, müderrislik ve sancakbeyliği gibi önemli görevler icra eden devlet adamları arasından güvenilir ve donanımlı şahsiyetler, tahrir eminliğine seçilirdi.¹⁴

6. Kişiliği

Taşköprizâde, Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî'yi aktarırken, "el-Âlim", "el-Âmil", "el-Kâmil" ve "el-Fâdil" sıfatlarıyla nitelemiştir. Cesur bir kadı olan Kirmâstî, kimseden korkmadan ve kimsenin etkisi altında kalmadan görevini icra ederdi. Halk tarafından da sevilen Kirmâstî, hakikat yolundan ayrılmayan cesur bir âlimdi. Derler ki günün birinde Kirmâstî, namaz kılıp camiden çıkar çıkmaz, kendisinin de hazır bulunması gereken bir konunun görüşülmesi için dönemin vezirlerinden II. Çandarlı İbrâhim Paşa (öl. 905/1499) tarafından

¹² Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifîn*, 3/430.

¹³ Taşköprizâde, eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye, 127; Kâtip Çelebi, *Sullemu'l-vusûl*, 3/430; İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, 9/549; el-Leknevî, *el-Fevâidu'l-behiyye*, 227; el-Bağdâdî, *Hediiyetu'l-ârifîn*, 2/563; Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifîn*, 13/294.

¹⁴ Mustafa Agah - Sahip Aktaş, "Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî'nin Hayatı ve Eserler" 12 (2018), 218.

çağrılmıştır. Bu arada Kirmâstî, camide namaz kılariken taktığı küçük sarığını, protokol gereği büyük sarıkla değiştirmeden İbrahim Paşa'nın huzuruna çıkmıştır. İbrahim Paşa bu işin sebebini sorunca, Kirmâstî, "Allah'ın huzurunda bulunduğum şekilden daha üstün bir durumla makamınıza çıkmak istemedim. Aksi takdirde makamınızı Allah'ın makamına üstün kılmış olacaktım" diye cevaplamıştır. İbrahim Paşa Kirmâstî'nin cevabını haklı gördüğü gibi hoşuna da gitmiştir. İbrahim Paşa tarafından durum dönemin Padişahu Sultân II Bâyezid'e (öl. 918/1512) aktarılmıştır. II Bâyezid, bu tavrından dolayı Kirmâstî'yi ödüllendirmiştir.¹⁵

Necmuddîn el-Gazzî (öl. 1061/1651), *el-Kevâkibu's-sâ'ire* isimli eserinde, İstanbul'da vefat eden Rum mutasavvıflarından Sevindik Kovacı Dede (öl. 930/1523?) adında cezbe ve hâl ehli bir şeyh, dönemin Osmanlı Kadısı Hamîduddîn b. Efdaluddîn'in (öl. 908/1503) makamındayken Kirmâstî'nin içeri girip Hamîduddîn'e dönemin tarikat şeyhlerini şikâyet ettiğine dair bir olayı aktarmıştır. Bu çerçevede Kirmâstî, mutasavvıfların zikir esnasında raks edip kendilerinden geçtikleri konusunu eleştirmiştir. Ayrıca bu durumun İslâm'da da yeri olmadığını vurgulamıştır. Bunun üzerine Hamîduddîn b. Efdaluddîn, Sevindik Kovacı Dede'yi işaret ederek Kirmâstî'ye: "Elebaşları budur. Eğer bunu düzeltirsen, hepsi düzelir" demiştir. Kirmâstî ayrıldığında Sevindik Dede de ona eşlik ederek evine gitmiştir. Kirmâstî, müritlerini de çağırmış ve onlara yemek ikram ettikten sonra: "Edeple, vakarla ve sakin bir şekilde Allah'ı zikrediniz" demiştir. Zikre başladıklarında Sevindik Dede, Kirmâstî'nin kulağına doğru yüksek sesle bir çığlık atmıştır. Kirmâstî yerinden fırlamış, başından sarığı ve omzundan cübbesi düşmüştür. Böylece Kirmâstî, bağırıp ve kendinden geçmeye başlamıştır. Günün üçte biri geçene kadar Kirmâstî'nin bağırma ve bayılmaları devam etmiştir. Kendine gelince Sevindik Dede ona: "Neden bağırıp kendinden geçtin oysa bu durumu hoş görmezdin?" diye sormuştur. Kirmâstî, "Tövbeler olsun bir daha bunu yapmayacağım" diye cevap vermiştir.¹⁶

¹⁵ Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye*, 127.

¹⁶ Necmuddîn Muhammed b. Muhammed el-Gazzî, *el-Kevâkibu's-sâ'ire bi-menâkıbi a'yâni'l-mi'eti'l-âşire*, nşr. Halîl Mansûr (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997), 1/213.

Kâtip Çelebi, *Sullemu'l-vusûl ilâ tabakâti'l-fuhûl* isimli eserinde ise kendisini "el-Mevlâ el-Âlim el-Fâdil" sıfatlarıyla niteleyerek tanıtmıştır.¹⁷ İbnu'l-İmâd (öl. 1089/1679), *Şezerâtu'z-zeheb'* de Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî'den "el-Hanefî", "el-İmâm" ve "el-'Allâme" diye bahsetmiştir.¹⁸ Kadılık görevini icra ederken verdiği kararları halk tarafından beğenilmiş ve bu çerçevede davranışları takdir görmüştür. İbnu'l-İmâd, görevini icra ederken kimseden çekinmemesi ve zerre kadar korkmaması bakımından Kirmâstî'yi Allah'ın kılıçlarından biri olmakla nitelemiştir.¹⁹ Leknevî, Kirmâstî'nin davranışları düzgün ve halk tarafından takdir gören biri olduğu ve bidate karşı katı davrandığını da not etmiştir.²⁰ Kehhâle (öl.1408/1987), *Mu'cemu'l-muellifin* isimli eserinde Hanefi olan Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî'nin fıkıh, fıkıh usûlu, kelâm ve belâgat ilimlerinde uzman bir âlim olduğunu belirtmiştir.²¹

7- Medrese, Mektep ve Mescidi

Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî tarafından İstanbul'un Vefâ semtinde Mimar Ağâ Mescidi'nin arkasında inşa edilen bu medrese, kayıtlarda "Kirmâstî Medresesi" olarak geçer. Aynı şekilde Mustafakemalpaşa'da da bir mektebi; İstanbul'da bugün mevcut olmayan bir mescidi, bir medresesi ve bir mektebi vardır. Medresenin inşa tarihi bilinmemekle beraber 99/1594 tarihinden önce yapıldığı tahmin edilmektedir. Daha sonra Sinan tarafından tecdiden yapılmıştır. Medresenin dokuz hücreli bulunmaktaydı. Pâye (statü²²) bakımında 960/1552'den önceye kadar yirmili iken sonraları yükselerek 990/1582 tarihinde otuzlular arasında yer almıştır. Günümüzde ise medrese mevcut değildir.²³

8. Eserleri

¹⁷ Kâtip Çelebi, *Sullemu'l-vusûl*, 3/430.

¹⁸ İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, 9/549.

¹⁹ İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, 9/549.

²⁰ el-Leknevî, *el-Fevâidu'l-behiyye*, 227.

²¹ Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifin*, 13/294.

²² Fahri Unan, "Pâye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/193-194.

²³ Cahid Baltacı, *XV - XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2005), 281-282.

Kirmâstî, dönemin önemli disiplinleri olarak kabul edilen usûlu'l-fıkıh, fıkıh, kelâm ve belâgat gibi farklı alanlarda çok sayıda eser yazmıştır. Bu başlık altında alanlarına göre eserleri aktarılmıştır.

8.1. Usûlu'l-fıkıh

8.1.1. *Zubdetu'l-vusûl ilâ 'ilmi'l-usûl*

Kâtip Çelebi, Kirmâstî'nin *el-Usûl ilâ 'ilmi'l-vusûl* adında bir eseri olduğunu ifade etmiştir.²⁴ Bağdâdî eseri *Zubdetu'l-fusûl fî 'lmi'l-usûl* şeklinde not etmiştir.²⁵ Ziriklî ve Kehhâle ise eserin ismini *Zubdetu'l-vusûl ilâ 'ilmi'l-usûl* olarak aktarmışlardır.²⁶

8.1.2. *el-Vecîz fî ihtisâr-i Zubdeti'l-usûl*

Taşköprizâde, bu eserin usûlu'l-fıkıh alanında muhtasar mahiyetinde olduğunu belirtmiştir.²⁷ Kâtip Çelebî, eserin hem metin hem de muhtasar olduğunu dile getirmiştir. O, eserin Tebyîn olduğunu daha sonra şerh ederek Beyân olarak adlandırdığını ifade etmiştir.²⁸ İbnu'l-İmâd, eserin adını *el-Vecîz fî usûli'l-fıkıh* olarak kayda geçirmiştir.²⁹ Leknevî, eseri usûl ilminde kaleme alınan bir muhtasar olarak yazmıştır.³⁰ Bağdâdî, eseri *el-Vecîz fî ihtisâr-i Zubdeti'l-fusûl* olarak tescil etmiştir.³¹ Ziriklî, eseri *el-Vecîz fî'l-usûl* ismiyle sunmuştur.³² Kehhâle ise *el-Vecîz fî usûli'l-fıkıh* adıyla aktarmıştır.³³

Söz konusu bilgilere aynı anda bakıldığında Kirmâstî'nin usûlu'l-fıkıh (fıkıhî hükümlerin çıkarılma metodolojisi) alanında muhtasar bir eser kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Arap dilinde özet demek olan "vecîz" ile isimlendirilmesi de bu sebeptir. Eserin muhtasar yani kısaltma veya özet bir eser oldu-

²⁴ Kâtip Çelebi, *Sullemu'l-vusûl*, 3/430.

²⁵ Bağdâdî, *Hediiyetu'l-ârifîn esmâu'l-mu'ellifîn ve âsâru'l-musannifîn*, 2/563.

²⁶ Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm kâmusu terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâi mine'l-Arab ve'l-musta'ribîn ve'l-musteşrikîn* (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 2002), 13/294.

²⁷ Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye*, 127.

²⁸ Kâtip Çelebi, *Sullemu'l-vusûl*, 3/430.

²⁹ İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, 9/549.

³⁰ el-Leknevî, *el-Fevâidu'l-behiyye*, 227.

³¹ Bağdâdî, *Hediiyetu'l-ârifîn esmâu'l-mu'ellifîn ve âsâru'l-musannifîn*, 2/563.

³² ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 8/227.

³³ Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifîn*, 13/294.

ğuna göre hangi eserin muhtasarı olduğu sorusunu akla getirmektedir. Bağdâdî tarafından eserin ismi *el-Vecîz fî ihtisâr-i Zubdeti'l-fusûl* olarak aktararak sorunun cevabı verilmiştir. Özetlersek, Kirmâstî, daha önce usûl ilminde *Zubdeti'l-fusûl* ismiyle yazmış olduğu eserini bu eserle ihtisar etmiştir. Dolayısıyla eserin ismi: *el-Vecîz fî ihtisâr-i Zubdeti'l-usûl*'dür. *el-Vecîz fî usûli'l-fıkıh* isimli eseri Seyyid Abdullatîf Kessâb tarafından tahkik edilerek yayımlanmıştır.³⁴ Aynı şekilde eser, İlyas Kaplan tarafından da tahlil edilerek çalışılmıştır.³⁵

8.2. Fıkıh

8.2.1. *Medâriku'l-asliyye ile'l-mekâsidi'l-fer'iyye*

Bağdâdî, Kirmâstî'nin fıkıh alanında *Medâriku'l-asliyye ile'l-mekâsidi'l-fer'iyye* ismiyle bir eser kaleme aldığını ifade etmiştir.³⁶ Ziriklî ve Kehhâle ise fıkıh alanında kaleme alınan bu eserin ismini *el-Medâriku'l-asliyye bi'l-mekâsidi'l-fer'iyye* şeklinde ifade etmişlerdir.³⁷

8.2.2. *Şerhu'l-Vikâye*

Taşköprizâde, Kirmâstî'nin fıkıh alanında *Şerhu'l-Vikâye* isminde bir eser yazdığını söylemiştir.³⁸ Aynı şekilde eserin ismi, Kâtib Çelebi, İbnu'l-İmâd ve Ziriklî tarafından da not edilmiştir.³⁹ Bağdâdî, eseri *el-Himâye fî Şerhi'l-Vikâye* adıyla aktarmıştır.⁴⁰ Leknevî, eserin ismini *Hâşiyetu Şerhi'l-Vikâye* olarak ifade etmiştir.⁴¹ Kehhâle ise eserin ismini *Vikâyetu'r-rivâye fî mesâili'l-hidâye* şeklinde sunmuştur.⁴²

8.2.3. *Şerhun fî furû'i'l-fıkıh'l-Hanefî*

³⁴ Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî, *el-Vecîz fî usûli'l-fıkıh*, nşr. es-Seyyid Abdullatîf Kessâb (Kahire: Dâru'l-Hudâ, 1984).

³⁵ İlyas Kaplan, "Kirmâstî'nin el-Vecîz Adlı Kitabı ve Tahlili" 8/1 (2022), 135-146.

³⁶ Bağdâdî, *Hediyetu'l-ârifîn esmâu'l-mu'ellifîn ve âsâru'l-musannifîn*, 2/563.

³⁷ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 8/227; Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifîn*, 13/294.

³⁸ Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye*, 127.

³⁹ Kâtib Çelebi, *Sullemu'l-vusûl*, 3/430; İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, 9/549; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 8/227.

⁴⁰ Bağdâdî, *Hediyetu'l-ârifîn esmâu'l-mu'ellifîn ve âsâru'l-musannifîn*, 2/563.

⁴¹ el-Leknevî, *el-Fevâidu'l-behiyye*, 227.

⁴² Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifîn*, 13/294.

Kehhâle, Kirmâstî'nin Hanefi fıkıh alanında da *Şerhun fi furû'i'l-fikhu'l-Hanefî* bir eser yazdığını belirtmiştir.⁴³

8.3. Kelâm

8.3.1. Hidâyetu'l-merâm fî 'ilmi'l-kelâm

Kâtib Çelebi, Kirmâstî'nin altı bölüm ve bir girişten oluşan kelam alanında *Hidâyetu'l-merâm fî 'ilmi'l-kelâm* isimli bir eser yazdığını belirtmiştir.⁴⁴ Aynı şekilde Bağdâdî de bu esere *Hidâyetu'l-merâm fî 'ilmi'l-kelâm* olarak yer verdiği gibi *Şerhu'l-Hidâye* isminde ayrı bir esere de yer vermiştir.⁴⁵ Söz konusu şerhin de kendisi tarafından bu eser için yazıldığı ihtimal dahilindedir.

8.4. Belâgat

8.4.1. Kitâbun fî 'ilmi'l-me'ânî

Taşköprizâde, İbnu'l-İmâd ve Ziriklî, Kirmâstî'nin *Kitâbun fî 'ilmi'l-me'ânî* ismiyle bir eseri olduğunu kayıtlara geçirmişlerdir.⁴⁶

8.4.2. el-Muhtâr fi'l-me'ânî ve'l-beyân

Kâtib Çelebi (öl. 1067/1657), *Keşfu'z-zunûn*'da Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî'nin *el-Muhtâr fi'l-me'ânî ve'l-beyân* adında bir eser kaleme aldığını ifade etmiştir. O, Kirmâstî'nin bu eseriyle *et-Telhîs*'in şâhidleri (örnek şiirler) ve emsâllerini (örnek atasözlerini) çıkarmak üzere telhîs ettiğini dile getirmiştir. (الْحَمْدُ لِلَّهِ بَثَّ لِصَلاَحِ عِبَادِهِ فِي النَّشْأَتَيْنِ نَدِيرًا) ile başlayan eser bir giriş, iki bölüm ve bir de sonuç kısmından oluştuğunu da sözlerine eklemiştir.⁴⁷ Bağdâdî, Ziriklî ve Kehhâle gibi âlimler de Kirmâstî'nin *el-Muhtâr fi'l-me'ânî ve'l-beyân* isminde bir eseri olduğunu belirtmişlerdir.⁴⁸ Eser Leyla Alî 'Ammâr ta-

⁴³ Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifin*, 13/294.

⁴⁴ Mustafa b. Abdullâh Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn an esâmî'l-kutub ve'l-funûn* (Beyrut: Daru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts), 2/2041.

⁴⁵ Bağdâdî, *Hedîyyetu'l-ârifin esmâu'l-mu'ellifin ve âsâru'l-musannifin*, 2/563.

⁴⁶ Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye*, 127; İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, 9/549; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 8/227.

⁴⁷ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1623.

⁴⁸ Bağdâdî, *Hedîyyetu'l-ârifin esmâu'l-mu'ellifin ve âsâru'l-musannifin*, 2/563; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 8/227; Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifin*, 13/294.

rafından tahkik edilerek neşredilmiştir.⁴⁹ Çalışmada Kirmâstî'nin bu eseri öze-
linde bedî'î üsluplar incelenmiştir.

8.4.3. *et-Tibyân fî'l-me'ânî ve'l-beyân*

Bağdâdî, Kirmâstî tarafından kaleme alınan eserleri sayarken *et-Tibyân fî'l-me'ânî ve'l-beyân* isminde bir eseri de zikretmiştir.⁵⁰

8.4.4. *el-Beyân fî Şerhi't-Tibyân*

Bağdâdî, Kirmâstî tarafından yazılan *el-Beyân fî Şerhi't-Tibyân* isimli bir esere yer vermiştir.⁵¹ İsminde de anlaşıldığı gibi kendisi tarafından daha önce yazılan *et-Tibyân fî'l-me'ânî ve'l-beyân* eserinin şerhidir.

8.4.5. *el-Muntahab mine't-Tibyân*

Bağdâdî, Kirmâstî tarafından yazılan *el-Muntahab mine't-Tibyân* isminde bir esere de yer vermiştir.⁵² Belâgat alanında kaleme alınan bu eser, Sahip Aktaş tarafından doktora tezi olarak çalışılmıştır.⁵³

8.4.6. *Akdâru vâhibi'l-kadr fî'l-me'ânî ve'l-beyân*

Bağdâdî, Kirmâstî tarafından kaleme alınan eserlerden biri de *Akdâru vâhibi'l-kadr fî'l-me'ânî ve'l-beyân* olduğunu ifade etmiştir.⁵⁴

8.4.7. *Hâşiyetun 'ala'l-Muhtasari'l-me'ânî*

Bağdâdî, Kirmâstî'nin teliflerini aktarırken *Hâşiyetun 'ala'l-Muhtasari'l-me'ânî*, isminde bir esere de yer vermiştir.⁵⁵

8.4.8. *Hâşiyetu Şerhu'l-Mutavvel li't-Telhîs*

⁴⁹ Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî, *el-Muhtâr fî 'ilmi'l-me'ânî ve'l-beyân*, nşr. Leyla Alî 'Ammâr (Khums: el-Markib Üniversitesi, 2012).

⁵⁰ Bağdâdî, *Hediyyetu'l-ârifîn esmâu'l-mu'ellifîn ve âsâru'l-musannifîn*, 2/56.

⁵¹ Bağdâdî, *Hediyyetu'l-ârifîn esmâu'l-mu'ellifîn ve âsâru'l-musannifîn*, 2/563.

⁵² Bağdâdî, *Hediyyetu'l-ârifîn esmâu'l-mu'ellifîn ve âsâru'l-musannifîn*, 2/563.

⁵³ Sahip Aktaş, Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî'nin Hayatı, Eserleri ve el-Muntehab Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili (Bingöl: Bingöl Üniversitesi, 2019), 44.

⁵⁴ Bağdâdî, *Hediyyetu'l-ârifîn esmâu'l-mu'ellifîn ve âsâru'l-musannifîn*, 2/563.

⁵⁵ Bağdâdî, *Hediyyetu'l-ârifîn esmâu'l-mu'ellifîn ve âsâru'l-musannifîn*, 2/563.

Celâluddîn Muhammed b. Abdurrahman el-Kazvîni (öl. 739/1338), *Telhîsu'l-Miftâh* adıyla Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî'nin (öl. 626/1229) *Miftâhu'l-'Ulûm*'un üçüncü bölümüne bir telhîs yazmıştır. Sekkâkî'nin söz konusu eserine yazılan diğer telhîsler arasında en fazla meşhur olan Kazvîni'nin telhîsi olmuştur. Bu münasebetle Kazvîni'nin telhîsi etrafında çok sayıda şerh ve haşiyeler kaleme alınmıştır. Bu kapsamda Sa'duddîn Mes'ûd b. Fahrüddîn et-Teftâzânî (öl. 792/1390) de 748/1347 yılında *Mutavvel* isimli şerhiyle Kazvîni'nin *Telhîsu'l-Miftâh*'ını şerh etmiştir. Teftâzânî, 756/1355 yılında ise *Mutavvel*'i, *Muhtasaru'l-Mutavvel* adıyla ihtisar etmiştir.⁵⁶ Kirmâstî, söz konusu bu eserinde Teftâzânî'nin *el-Mutavvel* isimli eserinin me'âni ve beyân kısımlarına şerhler yazmıştır. İstanbul'un fethinden sonra beyân kısmına yazdığı şerhi, Fatih Sultan Mehmed'e, me'âni kısmını ise takriben 917-918/1511-1512 yıllarında şerh edip II. Bâyezid'in oğlu şehzade Ahmed'e ithaf etmiştir. Vefat bölümünde de işaret edildiği üzere Kirmâstî'nin ölüm tarihi hakkında kesin bir bilgi olmamakla beraber (öl. 900/1494) tarihinden sonra öldüğü düşünülmüştür. Aktaş bu duruma dikkat çekmiş ve 917-918/1511-1512 yıllarında gerçekleşen bu olay, Kirmâstî'nin bu tarihlerde hayatta olduğunu gösterdiğini belirtmiştir.⁵⁷ Taşkoprîzâde, *Hâşiyetu Şerhu'l-Mutavvel li't-Telhîs*,⁵⁸ Kâtip Çelebi, *Şerhu'l-Mutavvel*,⁵⁹ İbnu'l-İmâd, *Hâşiyetun 'ala'l-Mutavvel*,⁶⁰ Leknevî, *Hâşiyetu Şerhu Telhîsi'l-Mutavvel*,⁶¹ Bağdâdî, *Hâşiyetun 'alâ Hâşiyeti's-Seyyid li'l-Mutavvel*⁶² ve Ziriklî ise *Hâşiyetun 'ala'l-Mutavvel*⁶³ ismiyle bu eseri not etmiştir.

8.4.9. *Hâşiyetu Hâşiyeti'l-Mutavvel*

Yûsuf b. Ebî Bekir b. Muhammed Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî el-Hârizmî (öl. 626/1229), on iki ayrı disiplini konu edinen *Miftâhu'l-'ulûm* adında kapsamlı bir eser kaleme almıştır.⁶⁴ Sekkâkî'nin bu eserinin üçüncü kısmı Celâluddîn

⁵⁶ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1764.

⁵⁷ Aktaş, *Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî'nin Hayatı*, 18-24.

⁵⁸ Taşkoprîzâde, *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye*, 127.

⁵⁹ Kâtip Çelebi, *Sullemu'l-vusûl*, 3/430.

⁶⁰ İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, 9/549.

⁶¹ el-Leknevî, *el-Fevâidu'l-behiyye*, 227.

⁶² Bağdâdî, *Hediyetun 'l-ârifîn esmâu'l-mu'ellifîn ve âsârü'l-musannifîn*, 2/56.

⁶³ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 8/227.

⁶⁴ Yakût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-udebâ'*, nşr. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1993), 6/2846.

Muhammed b. Abdurrahman el-Kazvîni (öl. 739/1338) tarafından önce *Telhîsu'l-Miftâh* isimli eseriyle telhîs edilmiş daha sonra kendi telhisini *el-Îdâh* isimli başka bir eserle izâh etmiştir. Kazvîni'nin *el-Îdâh* isimli bu eseri, ulemâ tarafında geniş bir şekilde ilgi görmüş ve etrafında önemli şerh ve hâşiyeler şeklinde telifler yazılmıştır. Sa'duddîn Mes'ûd b. 'Umer et-Teftâzânî (öl. 792/1390), Kazvîni'nin *Telhîsu'l-Miftâh* isimli eserini *el-Mutavvel* isimli eseriyle şerh etmiştir. Teftâzânî, daha sonra bu eserini *Muhtasar* isimli başka bir eserle özetlemiştir. Sa'duddîn Mes'ûd b. 'Umer et-Teftâzânî'nin *el-Mutavvel* isimli eseri de ulemanın ilgi odağı haline gelmiş ve üzerine çok sayıda hâşiyeye kaleme alınmıştır. Bu kapsamda Seyyid eş-Şerîf el-Curcânî (öl. 816/1413) tarafından da *Hâşiyeye 'ale'l-Mutavvel* adında bir hâşiyeye kaleme alınmıştır. Seyyid eş-Şerîf el-Curcânî'nin bu hâşiyesi de geniş bir çerçevede ulemanın ilgisini çekmiş ve üzerinde çok sayıda hâşiyeler kaleme alınmıştır. Bu çerçevede hicri 906 yılında vefat eden Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî de Seyyid eş-Şerîf el-Curcânî'nin söz konusu hâşiyesi üzerine bir hâşiyeye kaleme almıştır. Kirmâstî, (الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي) ... (عَلَّمَنَا حَوَاصَّ تَرَكَيبِ كِتَابِهِ).⁶⁵

8.4.10. Hâşiyetu'l-Muhtasar

Kâtib Çelebi, *Sullemu'l-vusûl ilâ tabakâti'l-fuhûl* isimli eserinde Kirmâstî tarafından yazılan eserler anlatılırken Hâşiyetu'l-Muhtasar adından bir telife de yer vermiştir.⁶⁶

8.5. Diğer Hâşiyeye ve Risâleleri

Kâtib Çelebi, Kirmâstî'nin *Şerhu'l-Mevâkif* ile *el-Miftâh* üzerine hâşiyeler yazdığı gibi bazı risaleleri de kaleme aldığını söylemiştir.⁶⁷ Bağdâdî bu risaleleri şu şekilde aktarmıştır: *Ta'likatun 'alâ Şerhi'l-Mevâkif fi'n-nubuwwât*, *Risâletun fi'l-ciâd*, *Risâletun fi'r-rahm*, *Kitâbu'l-vakf* (40 bölüm ve konuyu kapsar) ve *Risâle-*

⁶⁵ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 1/473-476.

⁶⁶ Kâtib Çelebi, *Sullemu'l-vusûl*, 3/430.

⁶⁷ Kâtib Çelebi, *Sullemu'l-vusûl*, 3/430.

tun fi'l-vakf,⁶⁸ Ziriklî de Risâletun fi 'akâidi'l-firaki'l-nâciye ile Risâletun fi'l-vakf isimli risalelerine yer vermiştir.⁶⁹

9. el-Muhtâr fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân Adlı Eseri ve el-Muhassinât el-Ma'neviyye Üslupları

Bu kısımda Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî'nin Arap belâgat alanından kalemeye aldığı *el-Muhtâr fi'l-me'ânî ve'l-beyân* isimli eserinde işlediği el-Muhassinât el-Ma'neviyye çerçevesinde ele aldığı bedî'î üsluplar analiz edilecektir.

Halil b. Ahmed (öl. 175/791), (ع، د، ب) bedî' maddesini: "daha önce yaratılmamış, hayal bile edilememiş ayrıca hakkında bilgi sahibi olunmayan yeni bir şeyi ortaya çıkartmaktır" şeklinde tanımlamış ve Allah'a, daha önce olmayan ve hayal dahi edilemeyen yer ve gökleri yarattığı için (بدیع السموات (والأرض)) dendiğini belirtmiştir.⁷⁰

Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ebî Bekir es-Sekkâkî (öl. 626/1229) dönemine kadar belâgat konuları, tek bir isim çatısı altında toplanmıştır. Böylece Ebu'l-'Abbâs Abdullâh b. Mu'tez (öl. 296/908), günümüz me'ânî, beyân ve bedî' disiplinleri adı altında işlenen bütün konuları bedî' ismi altında ele almıştır. Ebû 'Usmân 'Amr b. Bahr el-Câhiz (öl. 255/869), söz konusu konuları beyân, İbn Sinân el-Hafâcî (öl. 466/1073), fesâhat ve Abdulkâhîr el-Curcânî (öl. 471/1078) ise belâgat başlığı altına incelemiştir. İlk olarak Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî, me'ânî ve beyân şeklinde iki ana bilim dalı adı altında işlemiştir. Günümüzde bedî' disiplini konularını teşkil eden mevzuların bir kısmı, Sekkâkî tarafında belâgat ilminin tamamlayıcı unsuru olarak işlenmiştir. Bedruddîn b. Mâlik (öl.

⁶⁸ Bağdâdî, *Hediiyetu'l-ârifîn esmâu'l-mu'ellifîn ve âsâru'l-musannifîn*, 2/563.

⁶⁹ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 8/227.

⁷⁰ Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-âyn*, nşr. Abdulhamîd Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 1/121.

686/1286), bu konuları me'ânî, beyân ve bedî' biçiminde üç ayrı farklı disipline ayıran ilk isim olmuştur.⁷¹

İbnu'l-Mu'tez (öl. 296/908) ve İbn Ebu'l-İsba' (öl. 654/1256) gibi bedî' ilminde ilk eser veren belâgat âlimleri, me'ânî ve beyân ilimlerinin içeriklerini de ihtiva edecek biçimde bedî' ilminin muhtevasını geniş tutmuşlardır. Aynı şekilde Abdulvehâb b. İbrâhîm ez-Zencânî (öl. 660/1262?) de bedî' ilmini ilk dönem âlimleri gibi belâgat anlamında kullanmıştır.⁷²

Me'ânî ve beyân ilimleri yanında bedî' ilmini de bağımsız bir şekilde ilk olarak ele alan Bedruddîn b. Mâlik, bedî' ilmini şu şekilde tanımlamıştır: isteklerini eksiksiz olarak yansıtabilecek biçimde şekillere dökerek ifâde edebilme yeteneği olan fesâhat lafzî ve manevî olmak üzere iki kısma ayrılır. Bedî' ilmi ise fesâhat yöntemlerini öğreten bilim dalıdır.⁷³ Kirmâstî ise bedî' ilmini, iletinin ortama uyumu sağlandıktan ve anlaşılabilirliğinden emin olunduktan sonra üzerinde gereken estetik güzelleştirmelerin yapılmasında yardımcı olan bilim dalıdır"⁷⁴ şeklinde tanımlamıştır. Her iki tanıma göre de bedî' ilmi, konuşma ve sözlerin me'ânî ve beyân ilimleri açısından uyumu arandıktan sonra şekilsel ve anlamsal estetikler bakımından da zenginleştirilmesidir. Bedruddîn b. Mâlik ayrıca bu durumu fesâhat olarak da görmüşken Kirmâstî, fesâhat kavramından bağımsız bir şekilde değerlendirmiştir.

Abdullâh b. Mu'tez 17 ve Kudâme b. Ca'fer (öl. 337/948) 20'yi aşkın bedî'î üslubu işlemiştir. Daha sonra gelen her âlim bir öncekine göre sayıyı artırmıştır. Bu çerçevede İbn Hicce el-Hamevî (öl. 837/1434) ise sayıyı 142'ye çıkartmıştır.⁷⁵ Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî, *el-Muhtâr fi'l-me'ânî ve'l-beyân* isimli eserinde el-Muhassinât el-Ma'neviyye kısmında 22 ve el-Muhassinât el-lafziyye kısmında ise 6 olmak üzere toplamda 28 bedî'î üslup ele aldığı tespit

⁷¹ Mehmet Sıddık Özalp, *Bedruddîn b. Mâlik ve Belâgat İlmindeki Yeri* (Ankara: Sonçağ Akademi, 2023), 67.

⁷² Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed el-Kalkaşendî, *Subhu'l-a'shâ fi snâ'ati'l-inşâ'* (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye, 1922), 1/420; Ahmed Hasen ez-Zeyyât, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî* (Kahire: Dâru Nahdati Mısır, ts.), 375.

⁷³ Bedruddîn b. Mâlik İbnu'n-Nâzım, *el-Misbâh fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*, nşr. Husnî Abdulcelil Yûsuf (Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, 1989), 159.

⁷⁴ el-Kirmâstî, *el-Muhtâr*, 169.

⁷⁵ ez-Zeyyât, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, 375-376.

edilmiştir.⁷⁶ Kirmâstî'nin söz konusu eserinde ele aldığı Muhassinât el-Ma'neviyye bedî'î üslupları, aynı şekil ve sıralamayla aktarılmıştır.

9.1. el-Muhassinât el-Ma'neviyye

Kirmâstî, eserinde iki kısma ayırmak üzere anlattığı bedî'î üsluplarından Muhassinât el-Ma'neviyye kısmını öne almış ve bu kategoriye girenleri 24 bedî'î üslup şeklinde sunmuştur. Bu başlık altındaki bu bedî'î üsluplar, Kirmâstî'nin aktardığı sıralamayla anlatılmıştır.

9.1.1. el-Mutâbaka

et-Tıbâk (الطَّبَاق) et-Tedâd (التَّضَاد) veya el-Cemi' (الْجَمْع) olarak da isimlendirilen el-Mutâbaka (المُطَابَقَةُ), aynı cümle içerisinde iki karşıt anlamı bir arada sunmaktır. Bu karşıtlık, iki isim, iki fiil, iki harf veya bir isim ve bir fiilden oluşabilir. Tıbâk, olumlu ve olumsuz olmak üzere kendi arasında ikiye ayrılır. Olumsuz tıbâk, aynı kökten biri olumlu biri olumsuz veya biri emir biri nehy olmak üzere iki ayrı fiile aynı cümlede yer verilmesidir.⁷⁷

İki isim arasında gerçekleşen tıbâk için şu âyet örnek olarak aktarılabilir;

وَتَحْسَبُهُمْ آيْقَاطًا وَهُمْ رُفُودٌ.⁷⁸

Onlar uykuda oldukları halde sen onları uyanık sanırdın.⁷⁹

İki fiil arasında gerçekleşen tıbâk için;

وَشِعْرٌ مِّنْ تَشَاءٍ وَنَذِيرٌ مِّنْ تَشَاءٍ.⁸⁰

(Allah'ım!) Dilediğini yüceltirsin, dilediğini de alçaltırsın.⁸¹

⁷⁶ el-Kirmâstî, *el-Muhtâr*, 169-175.

⁷⁷ el-Kirmâstî, *el-Muhtâr*, 169.

⁷⁸ el-Kefh 18/18.

⁷⁹ *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, çev. Hayrettin Karaman, vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), el-Kefh 18/18.

⁸⁰ Âl-i İmrân 3/26.

⁸¹ *Kur'an Yolu*, Âl-i İmrân 3/26.

İki harf arasında gerçekleşen tıbâk;

لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ.⁸²

*Lehinde olanı da kendi kazandıdır, aleyhinde olanı da kendi kazandıdır.*⁸³

bir isim ve bir fiil arasında gerçekleşen tıbâk için ise şu âyet örnekler gösterilebilir;

أَوْ مَنْ كَانَ مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ.⁸⁴

*Ölü iken dirilttiğimiz...*⁸⁵

Söz konusu örnekler aynı zamanda olumlu tıbâk için de geçerlidir. Olumsuz tıbâk için ise biri emir ve biri nehy olmak üzere aynı kökten türeyen iki fiil ihtiva eden şu âyete bakılabilir.⁸⁶

فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاحْشَوْنِ.⁸⁷

*O halde insanlardan korkmayın, benden korkun.*⁸⁸

9.1.2. Mura'âtu'n-nazîr

et-Tenâsub (التَّنَاسُب) veya et-Tevfik (التَّوْفِيق) olarak da isimlendirilen Mura'âtu'n-nazîr (مُرَاعَاةُ النَّظِيرِ), kendine uyum içerisinde olanla beraber bir araya getirmektir. Fakat bu uyum karşıtlık üzerine inşa edilmemelidir. Karşıt şeklinde olmayarak, anlam açısından uygun düşen iki ifadeyi bir ibarede yan yana sunma sanatıdır.⁸⁹

⁸² el-Bakara 2/286.

⁸³ *Kur'an Yolu*, el-Bakara 2/286.

⁸⁴ el-En'âm 6/122.

⁸⁵ *Kur'an Yolu*, el-En'âm 6/122.

⁸⁶ el-Kirmâstî, *el-Muhtâr*, 169.

⁸⁷ el-Mâide 5/44.

⁸⁸ *Kur'an Yolu*, el-Mâide 5/44.

⁸⁹ el-Kirmâstî, *el-Muhtâr*, 169.

Kazvîni (öl. 739/1338), tenâsub, i'tilâf ve tevfiik olarak isimlendirdiği "mura'âtü'n-nazîr" için Useyd b. 'Ankâ'ın (öl.?) şu beytini örnek şahid olarak göstermiştir.⁹⁰

كَأَنَّ الثُّرَيَّا عُلِّقَتْ فِي جَبِينِهِ وَفِي حَدِّهِ الشِّعْرَى، وَفِي وَجْهِهِ الْبَدْرُ

Sanki Ülker yıldız kümesi alnına asılıydı. Yanağında Ak yıldız ve yüzünde ise Dolunay vardır.

Mustansır-Billâh el-Mansûr (öl. 640/1242), 13 Recep 623 (1226) tarihinde 35 yaşında Abbâsî devletine halife seçildiğinde yakışıklı ve halk tarafından sevildiğinden, bu beyitler hakkında söylenmiştir.⁹¹

Görüldüğü üzere şiirde (الثُّرَيَّا), (الشِّعْرَى) ve (الْبَدْرُ) sözcüklerine karşı, (فِي حَدِّهِ), (فِي جَبِينِهِ الثُّرَيَّا), (وَجْهِهِ) ve (حَدِّهِ), (جَبِينِهِ) (وَفِي وَجْهِهِ الْبَدْرُ) şeklinde bir ahenk ve uyum vardır.

9.1.3. el-İrsâd

et-Teshîm (التَّسْهِيم) olarak da isimlendirilen el-İrsâd (الإِرْصَاد), bir beyit veya bir paragrafın son kelimesinin ne olacağına, beytin birinci mısrasında veya paragrafın ilk kısmında işaret etmektir.⁹² Kirmâstî bu tanımı, Hatîb el-Kazvîni'den almıştır.⁹³ Kirmâstî tanımla yetinirken Kazvîni, İrsâd için âyet ve şiirlerden örnekler sunmuştur. Konunun anlaşılması için Kazvîni'nin gösterdiği el-Ankebût 29/40 âyeti ile 'Amr b. Ma'dikerib'nin (öl. 21/641?) beytini burada aktarıyoruz.⁹⁴

⁹⁰ Muhammed b. Abdurrahmân Celâluddîn el-Kazvîni, *el-İdâh fi 'ulûmi'l-belâga*, nşr. İbrâhîm Şemsuddîn (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 261.

⁹¹ Ebu'l-Fidâ' İsmâ'il b. 'Umer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Beyrut: Mektebetu'l-Me'ârif, 1988), 13/113.

⁹² el-Kirmâstî, *el-Muhtâr*, 169.

⁹³ el-Kazvîni, *el-İdâh*, 263.

⁹⁴ el-Kazvîni, *el-İdâh*, 169.

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ.⁹⁵

Allah'ın muradı onlara kötülük etmek değildi, fakat onlar kendi kendilerine kötülük ediyorlardı.⁹⁶

إِذَا لَمْ تَسْتَطِعْ شَيْئاً فَدَعَهُ وَجَاوِزُهُ إِلَى مَا تَسْتَطِيعُ.

Gücün yetmediği şeyleri bırak ve gücün yettiği şeylere geç!⁹⁷

9.1.4. el-Müşâkele

el-Müşâkele (المُشَاكَلَة), yan yana ifade edildiklerinden komşu sözcüğün vasıflarıyla ifade edilme sanatıdır.⁹⁸

Adem Yerinde, müşâkeleyi: cümleye lafzî ve manevî bir estetik katan edebî sanatlardan olduğunu, edebî bir amaç ve nükte için aynı sözcüğün aynı bağlamda farklı bir anlamda kullanılmasını ifade etmek olduğunu beyan etmiştir.⁹⁹

Diğer bed'î üsluplarda olduğu gibi müşâkele için Kirmâstî, örnekler sunmamıştır. Genel olarak Kazvîni'nin çizgisini takip ettiğini düşündüğümüzde Kazvîni'nin de bu konuda şahid olarak göstermiş olduğu Ebû Temmâm'ın (öl. 231/846) şu beytini örnek olarak veriyoruz.¹⁰⁰

مَنْ مَبْلُغٌ أَفْنَاءَ يَعْرُبُ كَلِّهَا أَتَيْ ابْتَنَيْتُ الْجَارَ قَبْلَ الْمَنْزِلِ؟¹⁰¹

Ev inşa etmeden komşu inşa ettiğimi kim Arap dünyası sokaklarına ulaştırır?

⁹⁵ el-Ankebût 29/40.

⁹⁶ Kur'an Yolu, el-Ankebût 29/40.

⁹⁷ Ebû Sevr ez-Zubeydî 'Amr b. Ma'dikerib, Şi'ru Amr b. Ma'dikerib ez-Zubeydî, nşr. Mattâ' et-Terâbişî (Dımaşk: Mecma'î'l-lugati'l-Arabiyye, 1985), 148.

⁹⁸ el-Kirmâstî, el-Muhtâr, 169.

⁹⁹ Adem Yerinde, "Belagat İlminde Müşâkele Sanatı", Usul İslam Araştırmaları 30/30 (2018), 25.

¹⁰⁰ el-Kazvîni, el-İdâh, 263-264.

¹⁰¹ Ebû Zekeriya Yahya b. Ali eş-Şeybânî et-Tebrizî, Şerhu Dîvânı Ebî Temmâm, nşr. Râcî el-Esmer (Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî, 1994), 2/25.

Görüldüğü üzere beyitte geçen (أَتَيْتُ الْجَارَ) ifadesi "ben komşu inşa ettim" demektir. Oysa komşu değil ev inşa edilir. Burada (الجار) "komşu" ile (المنزل) "ev" sözcükleri yan yana ifade edildiklerinden (المنزل) "ev" sözcüğün vasıflarından olan (الإيتاء) "inşa etmek" ifadesi, (الجار) "komşu" sözcüğü için kullanılmıştır.

9.1.5. el-Aks ve't-Tebdîl

el-Aks ve't-Tebdîl (العكس والتبدیل), sözlü veya yazılı aktarımlarda ardışık gelen iki ifadenin yerlerini değiştirerek tekrar edilmesidir.¹⁰² Konunun anlaşılması için Attâb b. Verkâ'ın (öl. 77/696) şu beyitleri şahid olarak gösterilebilir.¹⁰³

تَطْوَى وَتُنشَرُ دُونَهَا الْأَعْمَارُ إِنَّ اللَّيَالِيَّ لِلْأَنَامِ مَنَاهِلُ
وَطَوَّأَهُنَّ مَعَ السُّرُورِ قِصَارُ فَقِصَارُهُنَّ مَعَ الْهُمُومِ طَوِيلَةٌ

*Geceler, insanoğlu için dinlenme zamanlarıdır. Gelip geçmeleriyle ömür de geçer.
Dertler eşliğinde kısıları uzun geçerken seviçli zamanlarda ise uzunları bile kısa geçer.*

Görüldüğü üzere ikinci beytin birinci mısrasında bulunan "kısıları uzundur" (قِصَارُهُنَّ طَوِيلَةٌ) ifadesi, aynı beytin ikinci mısrasında "uzunları kısadır" (طَوَّأَهُنَّ قِصَارُ) şeklinde ardışık gelen iki ifadelerin yerleri değiştirilmek üzere tefennün yapılmıştır.

9.1.6. er-Rucû'

¹⁰² el-Kirmâstî, *el-Muhtâr*, 170.

¹⁰³ el-Kazvîni, *el-İdâh*, 266.

er-Rucû' (الرُّجُوع), ince bir nükte amacıyla geçersiz kılmak ya da yok saymak üzere önceki sözlere geri dönmektir.¹⁰⁴ Konunun anlaşılması için Kazvî'nin bu konuda göstermiş olduğu Zuheyr b. Ebî Sulmâ'nın (öl. 609M?);

قَفْ بِالذِّيَارِ اللَّتِي لَمْ يَعْفُهَا الْقَدَمُ بَلَى، وَغَيْرَهَا الْأَزْوَاحَ وَالذِّيَمَ

*Zamanın izini silmediği diyara dur! Hayır rüzgar ve yağmurun değiştirdiği diyara dur!*¹⁰⁵

ve Abdullâh b. Mu'tez'in (öl. 296/908) gösterdiği Ebû Nuvâs'ın (öl. 198/813?);

يَاخَيْرَ مَنْ كَانَ وَمَنْ يَكُونُ إِلَّا النَّبِيُّ الطَّاهِرُ الْأَمِينُ

إِمَامَ عَدْلٍ مَالَهُ قَرِينُ أَسْتَعْفِرُ اللَّهَ بَلَى هَاؤُنُ

Ey gelip geçmiş ve gelecek olanların en iyisi (Veliht Emin)! Tabi ki Temiz ve el-Emîn olan Peygamber dışında.

*Adaletli öndersin ve eşin benzerin yoktur. Estağfirullah Hârûn (Hârûnurreşîd) hariç.*¹⁰⁶

beyitlerini şahid olarak verebiliriz.¹⁰⁷

9.1.7. et-Tevriyye (el-İbhâm)

el-İbhâm (الِإِبْهَام) olarak da isimlendirilen et-Tevriyye (التَّوْرِيَّة), biri yakın biri uzak olmak üzere iki anlama gelebilen bir sözcüğün dile getirilmesi ve gizlenen bir ipucuyla uzak mananın kastedilmesidir.¹⁰⁸

¹⁰⁴ el-Kirmâstî, *el-Muhtâr*, 170.

¹⁰⁵ Zuheyr b. Ebî Sulmâ el-Muzenî, *Dîvânu Ebî Sulmâ*, nşr. Alî Hasen Fâ'ûr (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1988), 113.

¹⁰⁶ Ebu'l-'Abbâs 'Abdullâh İbnu'l-Mu'tezz, *Kitâbu'l-bedî'*, nşr. İrfân Matarcî (Beyrut: Muessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, 2012), 74; el-Hasen b. Hânî' Ebû Nuvâs, *Dîvânu Ebî Nuvâs*, nşr. Behcet Abdulgafûr el-Hadîsî (Abu Dabi: Dâru'l-Kutubi'l-Vataniyye, 2010), 356.

¹⁰⁷ el-Kazvîni, *el-İdâh*, 266.

¹⁰⁸ el-Kirmâstî, *el-Muhtâr*, 170.

فِي الْجَانِبِ الْأَيْمَنِ مِنْ حَدِّهَا نُقْطَةٌ مَسْكٍ أَشْتَهِي شَمَّهَا
حَسِبْتُهُ لَمَّا بَدَا خَالَهَا وَجَدْتُهُ مِنْ حُسْنِهَا عَمَّهَا¹⁰⁹

Yanağının sağ tarafında içime çekmek istediğim mis kokulu bir nokta vardır.
İlk gördüğümde ona ait bir ben sanmıştım oysa o güzelliğin, her yerini kapsadığını fark ettim.

9.1.8. İstihdâm

el-İstihdâm (الإِسْتِحْدَامُ), bir sözcükle iki ayrı mananın kastedilmesidir. Böylece sözcükle bir mana, devamında yer alan ve sözcüğe dönen zamirle ise diğer bir mana ifâde edilir.¹¹⁰

إِذَا نَزَلَ السَّمَاءُ بِأَرْضِ قَوْمٍ رَعَيْنَاهُ وَإِنْ كَانُوا غَضَابًا

Bir kavmin topraklarına yağmur yağdığında, öfkelerini aldırmadan o topraklarda hayvanlarımızı otlatırız.¹¹¹

Görüldüğü üzere beyitte geçen (السَّمَاءُ) kelimesiyle "yağmur" kastedilmişken, (رَعَيْنَاهُ) kelimesinde yer alan ve (السَّمَاءُ) kelimesine dönen (هُ) zamiriyle sözcüğün diğer manası olan "ot" kastedilmiştir.

9.1.9. el-Leffu ve'n-neşir

el-leffu ve'n-neşir (اللف والنشر), birden fazla sözcüğün, her birini tafsîlen ya da farklı anlamları kapsayan bir lafızla icmâlen aktarılmasından sonra bun-

¹⁰⁹ Ebû Bekr b. Alî b. Abdullâh el-Hamevî İbn Hicce, *Hizânetu'l-edebe ve gayetu'l-erebe*, nşr. Kevkeb Deyâb (Beyrut: Dâru Sâdir, 2005), 3/190.

¹¹⁰ el-Kirmâstî, *el-Muhtâr*, 170.

¹¹¹ Sadruddîn el-Medenî İbn Ma'sûm, *Envâru'r-rebî' fi envâ'i'l-bedî'*, nşr. Şâkir Hâdi Şukur (Necef: Matba'atu'n-Nu'mân, 1968), 1/307.

larla eşleşebilecek farklı sözcüklerin aktarılmasıdır. Eşleştirme konusu ise dinleyiciye bırakılır.¹¹²

Böylece ilk aktarılan sözcüklerle ve bu sözcüklerle eşleştirilmek üzere sonradan aktarılan sözcükler arasında eşleşme yapılırken sıralamaya uyulup uyulmadığına göre kendi arasında iki kısma ayrılır. Kirmâstî'nin, Bahâüddîn es-Subkî'nin (öl. 773/1372) 'Arûsu'l-efrâh isimli eserindeki tanımı kullandığı için ilgili eserde geçen her bir kısım için birer şiir şâhidiyle açıklayacağız.

İbnu'r-Rûmî (öl. 283/896),

آرَأُوكُمُ وَّوُجُوهُكُمُ وَسُيُوفُكُمُ فِي الْحَادِثَاتِ إِذَا دَجَوْنَ نُجُومُ
فِيهَا مَعَالِمٌ لِلْهُدَى وَمَصَابِحُ تَجَلُّو الدُّجَى وَالْأَحْرِيَاتِ رُجُومُ¹¹³

Görüşleriniz, yüzleriniz ve kılıçlarınızla

Karanlık durumlarda yıldızlar gibisiniz.

Doğruyu bulmak için yol gösterici ve ışık kaynağsınız.

Sizler karanlıkları aydınlatırken, başkaları daha da karartır.

كَيْفَ أَسْلُو وَأَنْتَ حِقْفٌ وَعُصْنٌ وَعَزَالٌ لَحْظًا وَقَدًّا وَرَدْفًا¹¹⁴

Nasıl unutulabilirim ki seni? kum tepelikleri gibi kalçaların var, fidan boylu ve ceylan bakışlısın.

9.1.10. el-Cemi'

el-Cemi' (الجمع), birden fazla sözcüğün, aynı yargıya bağlanma işlemidir.¹¹⁵ Kirmâstî burada da Kazvînî'yi takip etmiştir. Konunun anlaşılma-

¹¹² el-Kirmâstî, *el-Muhtâr*, 170.

¹¹³ Bahâüddîn es-Subkî, 'Arûsu'l-efrâh fî şerh-i Telhîsi'l-Miftâh (Beirut: el-Mektebetu'l 'asriyye, 2003), 2/247; Ebu'l-Hasen Ali b. Abbâs b. Cureyc İbnu'r-Rûmî, *Dîvânu İbnu'r-Rûmî*, nşr. Ahmed Hasan Besec (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2002), 3/319.

¹¹⁴ es-Subkî, 'Arûsu'l-efrâh fî şerh-i Telhîsi'l-Miftâh, 2/248.

¹¹⁵ el-Kirmâstî, *el-Muhtâr*, 170.

sı için Kazvîni'nin Ebu'l-Atâhiye'den (öl. 210/825?) vermiş olduğu şahidi gösteriyoruz.¹¹⁶

إِنَّ الشَّبَابَ وَالْفِرَاعَ وَالْجَدَّهَ مَفْسَدَةٌ لِلْعَقْلِ أَيُّ مَفْسَدَهَ

*Gençlik, boş olmak ve deneyimsizlik, akıl için bir felakettir hem de nasıl bir felaket!*¹¹⁷

9.1.11. et-Tefrîk

el-Tefrîk (التَفْرِيق), iki şeyi ayırarak anlatılma işlemidir.¹¹⁸ Kirmâstî, tefrîk için yaptığı tanımı Kazvîni'den almıştır.¹¹⁹ Konunun daha iyi anlaşılması için Kazvîni'nin Reşiduddîn Vatvât'tan (öl. 573/1177) vermiş olduğu şahidi aktarıyoruz.¹²⁰

مَانَوَالُ الْعَمَامِ وَقَتَ رَبِيعٍ كَنَوَالِ الْأَمِيرِ يَوْمَ سَخَاءِ

فَنَوَالِ الْأَمِيرِ بَدْرَةَ عَيْنٍ وَنَوَالِ الْعَمَامِ قَطْرَةَ مَاءِ

İlkbahar bulutlarının verdikleriyle Prensesin cömertlik gününde verdikleri aynı değildir.

*Prenses, altın kesesini verirken bulutlar su damlacıklarını verir.*¹²¹

Görüldüğü üzere Reşiduddîn Vatvât, baştan itibaren "ilkbahar bulutlarının verdiklerini" ile "Prensesin cömertliğini" ayırarak aktarmıştır.

9.1.12. et-Taksîm

¹¹⁶ el-Kazvîni, *el-İdâh*, 269.

¹¹⁷ İsmâil b. el-Kâsım Ebu'l-Atâhiye, *Dîvânu Ebu'l-Atâhiye* (Beyrut: Dâru Beyrut, 1986), 495.

¹¹⁸ el-Kirmâstî, *el-Muhtâr*, 170.

¹¹⁹ el-Kazvîni, *el-İdâh*, 269.

¹²⁰ el-Kazvîni, *el-İdâh*, 269.

¹²¹ Reşiduddîn Muhammed b. Muhammed Vatvât, *Hadâ'iku's-sihr fi dekâiki's-şi'r*, çev. İbrâhîm Emîn eş-Şevâribî (Kahire: el-Merkezu'l-kavmî li't-tercume, 2009), 178.

el-Taksîm (التقسيم), aktarılan birden fazla şeyin, belirtilmek üzere nitelendirilmeleridir.¹²² Kirmâstî tarafından yapılan bu tanım, Kazvî'nin taksîm için yaptığı tanımın aynısıdır.¹²³

el-leffu ve'n-neşirde aktarılan birden fazla şeyin, nitelendirilmeleri belirtilmezken taksimde belirtilmek üzere nitelendirilirler.

Konunun anlaşılması amacıyla Kazvî'nin Mutelemmis'ten (öl. 569?) vermiş olduğu şâhidi burada da sunuyoruz.¹²⁴

ولا يُقيم على ضميم يُرادُ به إلا الأذلان: عَيْرُ الْحَيِّ، والوتدُ
هذا على الحَسَفِ مَرْبُوطٌ بِرَمَّتِهِ وذا يُشَجُّ فَلَا يَرْتِي لَهُ أَحَدٌ

İki zelil: kabilenin eşeği ile çadırın kazığı hariç kimse isteyerek zülme katlanmaz.
Eşek, ipliyle haksızlığa bağlanmıştır (tamamen haksızlığa uğrayandır). Kazık ise başı yarılırken kimse ona ağlamaz.¹²⁵

9.1.13. el-Cem' ma'a't- tefrîk

el-Cem' ma'a't- tefrîk (الجمع مع التفريق), iki ayrı şeyi, aynı şeyin hükmüne farklı yönleri açısından sokmaktır.¹²⁶ Kirmâstî bu tanımı sözleriyle birlikte Kazvî'den almıştır. Konunun anlaşılması için Kazvî'nin Vatvât'tan vermiş olduğu şâhidi sunuyoruz.¹²⁷

فَوَجْهُكَ كَالنَّارِ فِي ضَوْئِهَا وَقَلْبِي كَالنَّارِ فِي حَرِّهَا

Senin yüzün, ışığı açısından ateşe benzer. Benim kalbim ise sıcaklığı bakımından benzer.

¹²² el-Kirmâstî, *el-Muhtâr*, 171.

¹²³ el-Kazvîni, *el-İdâh*, 270.

¹²⁴ el-Kazvîni, *el-İdâh*, 270.

¹²⁵ Cerîr b. Abdulmesîh ed-Dubâi el-Mutelemmis, *Dîvânu Mutelemmis ed-Dubâi*, nşr. Hasan Kâmil es-Sayrafî (Kahire: Ma'hedu'l-Mahtûtâtî'l-Arabiyye Kahire, 1970), 208-211.

¹²⁶ el-Kirmâstî, *el-Muhtâr*, 171.

¹²⁷ el-Kazvîni, *el-İdâh*, 270.

Reşiduddîn Vatvât, sevgilisinin yüzünü ile kalbini ateşe benzetmesi bakımından cemî' ettiğini daha sonra benzemete yönleri bakımından (sevgilinin yüzünü, ateşin ışığına kendi kalbini ise ateşin sıcaklığına benzetmesi açısından) ayırdıklarını belirtmiştir.¹²⁸

9.1.14. el-Cem' ma'a't-taksîm

el-Cem' ma'a't-taksîm (الجمع مع التقسيم), aynı hüküm altında toplananları, kısımlara ayırmak ya da farklı kısımlara ayrılanları, aynı hüküm altında toplamaktır.¹²⁹ Bu tanımda da Kirmâstî, Kazvîni'yi takip etmiştir.¹³⁰

Kazvîni'nin de yaptığı gibi aynı hüküm altında toplananları, kısımlara ayırmak için Ebu't-Tayyib el-Mutenebbî'nin (öl. 354/965) şu beyitlerini şâhid olarak sunuyoruz.¹³¹

حَتَّى أَفَامَ عَلَى أَرْبَاضٍ حَرْشَنَةٍ تَشَقَّى بِهِ الرُّومُ وَالصُّلْبَانُ وَالْبَيْعُ
لِلسَّبَبِي مَا نَكَّحُوا وَالْقَتْلُ مَا وَلَدُوا وَالنَّهْبُ مَا جَمَعُوا وَالنَّارُ مَا زَرَعُوا

[*Seyfu'd-devle el-Hamdânî* (öl. 356/967)], *Harşene* (Malatya civarında muhkem bir kale idi) bölgesine girince Rumlar, Hristiyanlar ve Yahudiler perişan oldu;

Eşleri cariyeye oldu, evlatları öldürüldü, mallarına el konuldu ve ekinleri yakıldı.

Farklı kısımlara ayrılanları, aynı hüküm altında toplamak için ise Hassân b. Sâbit'in (öl. 60/680 [?]) şu beyitlerini şâhid olarak veriyoruz.¹³²

قَوْمٌ إِذَا حَارَبُوا ضَرُّوا عَدُوَّهُمْ أَوْ حَاوَلُوا النَّفْعَ فِي أَشْيَاعِهِمْ نَفَعُوا
سَجِيَّةٌ تِلْكَ مِنْهُمْ غَيْرٌ مُّحَدَّثَةٌ إِنَّ الْخَلَائِقَ - فَاعْلَمْ - شَرُّهَا الْبِدْعُ

¹²⁸ Vatvât, *Hadâ'iku's-sihr fi dekâiki's-şi'r*, 179-180.

¹²⁹ el-Kirmâstî, *el-Muhtâr*, 171.

¹³⁰ el-Kazvîni, *el-İdâh*, 271.

¹³¹ el-Kazvîni, *el-İdâh*, 271.

¹³² el-Kazvîni, *el-İdâh*, 271.

Öyle bir millettir ki savaşılırsa, düşmanlarına zayıat verirler. Taraftarlarına da fayda vermek istediklerinde onları ihya ederler.

Karakterleri olan söz konusu davranışlar sonradan edinmiş değiller. Bilmeniz gerekir ki karakterlerin en kötüsü sonradan edinmiş olanlardır.¹³³

Kazvîni, bu minvalde el-Cem' ma'a't- tefrîk ve't-taksîm (الجمع مع التفریق) adı altında başka bir kısma da yer vermiş ve şâhid olarak Hûd sûresinin 105-108 âyetlerini göstermiştir.¹³⁴

يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلِّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ. فَأَمَّا الَّذِينَ شَفَعُوا فِي النَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ. خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ. وَأَمَّا الَّذِينَ سُعِدُوا فَفِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ عَطَاءٌ غَيْرَ مَجْدُوذٍ.¹³⁵

(يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلِّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ) âyetinde geçen (نَفْسٌ) kelimesinde "Cem" vardır. Çünkü farklı anlamlara gelme ihtimali olan bir sözcük olup söz konusu ihtimalleri ihtiva etmektedir. Hemen âyetin devamında (فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ) ifadesinde "tefrîk" vardır. Çünkü (شَقِيٌّ) ve (سَعِيدٌ) olarak ayrılmıştır. Devamında yer alan (فَأَمَّا الَّذِينَ شَفَعُوا) ibaresinde ise "taksîm" vardır.¹³⁶

9.1.15. et-Tecrîd

¹³³ Hassân b. Sâbit, *Dîvânu Hassân b. Sâbit*, nşr. Abdullâh Senda (Beyrut: Dârulmaârif, 2006), 156.

¹³⁴ el-Kazvîni, el-İdâh, 272.

¹³⁵ Hûd 11/105-108.

¹³⁶ el-Kazvîni, el-İdâh, 272. Bu âyet için ayrıca bkz, Mehmet Kılıçarslan, *İlâhî Kelâmın Müstesna Grameri* (Ankara: İlahiyat, 2023), 113.

et-Tecrid (التجريد), bir özelliğe sahip bir şeyden aynı özelliğe sahip başka bir ifadenin, mübâlağa amacıyla türetilmesidir.¹³⁷ Örneğin:

لِي مِنْ فُلَانٍ صَدِيقٌ حَمِيمٌ

*Falancadan samimi bir dostluğum var.*¹³⁸

Burada "falancadan samimi bir dostluğum var" demek, onunla o kadar samimi bir dostluğum var ki adeta o dostluktan yeni bir dostluk türemiş görüntüsü verilmek istenmiştir.¹³⁹

9.1.16. el-Mezhebu'l-Kelâmî

el-Mezhebu'l-Kelâmî (المذهب الكلامي), kelâmcıların yöntemiyle isteğini delillendirmektir.¹⁴⁰ Örneğin:

لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا.¹⁴¹

9.1.17. Te'kidu'l-medh bi mâ yuşbihu'z-zemm

Yermek gibi görünür bir şekilde övgüyü pekiştirmektir.¹⁴² Konunun anlaşılması için Muhammed b. Muzaffer el-Halhâlî'nin de (öl. 745/1345) Nâbiga ez-Zubyânî'den (öl. 604 [?]) göstermiş olduğu şu beyti şâhid olarak veriyoruz.¹⁴³

وَلَا عَيْبَ فِيهِمْ غَيْرَ أَنَّ سُبُوفَهُمْ بِهِنَّ فُلُولٌ مِنْ قِرَاعِ الْكَتَائِبِ

¹³⁷ el-Kirmâstî, *el-Muhtâr*, 171.

¹³⁸ Muhammed b. Muzaffer el-Halhâlî, *Miftâhu Telhîsi'l-Miftâh*, nşr. Muhammed Hâşim Mahmûd (Kahire: el-Mektebetu'l-Ezheriyye li't-Turâs, 2007), 670.

¹³⁹ el-Kazvîni, *el-İdâh*, 274.

¹⁴⁰ el-Kirmâstî, *el-Muhtâr*, 171.

¹⁴¹ el-Enbiyâ 21/22.

¹⁴² el-Kirmâstî, *el-Muhtâr*, 171.

¹⁴³ el-Halhâlî, *Miftâhu Telhîsi'l-Miftâh*, 687.

Orduların çarpışması sonucunda kılıçlarında oluşan körelme dışında ayıpları yoktur.¹⁴⁴

9.1.18. Te'kîdu'z-zemm bi mâ yuşbihu'l-medh

Övgü gibi görünür bir şekilde yermeyi pekiştirmektir. Örneğin: (فُلَانٌ) “Falanca ahlaksızdır. Ama cahildir.¹⁴⁵ Görüldüğü üzere sanki “ama” dan sonra olumlu bir yönü dile getirilecekmiş gibi görünse de tekrar olumsuz bir özelliği aktarılmıştır üstelik dikkat çekilmiş bir şekilde. Böylece yermek pekiştirilmiştir.

9.1.19. el-İdmâc

el-İdmâc (الإدماج), başka bir mesaj ihtiva eden bir içeriği kapsayan ifade-dir.¹⁴⁶

أَعْدُ بِهَا عَلَى الدَّهْرِ الذَّنُوبَا أَقَلِّبُ فِيهِ أَجْفَانِي كَأَنِّي

İçinde göz kaplarımı sürekli hareket ettiriyorum, sanki zamanın günahlarını sayıyormuşum.¹⁴⁷

“İçinde göz kaplarımı sürekli hareket ettiriyorum” ifadesiyle gecenin uzunluğunu belirtmek istemiştir. Oysa devamında gelen “sanki zamanın günahlarını sayıyormuşum” ifadesiyle zamandan şikayetçi olduğunu aktarmıştır. Böylece vermek istediği “zamandan şikayetçi oluşunu” mesajını bir nevi kamufle etmiştir.

9.1.20. et-Tevcîh

¹⁴⁴ ez-Zubyânî Ebû Umâme Ziyâd b. Muâviye en-Nâbîga, *Dîvânu'n-Nâbîga ez-Zubyânî*, nşr. 'Abbâs 'Abdussâtir (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996), 32.

¹⁴⁵ el-Kirmâstî, *el-Muhtâr*, 171; el-Halhâlî, *Miftâhu Telhîsi'l-Miftâh*, 690.

¹⁴⁶ el-Kirmâstî, *el-Muhtâr*, 171.

¹⁴⁷ Ahmed b. Huseyn el-Cu'fî Ebu't-Tayyib Mutenebbî, *Dîvânu'l-Mutenebbî* (Beyrut: Dâru Beyrut, 1983), 194.

Muhtemelu'd-diddayn (مُحْتَمَل الضدين) olarak da isimlendirilen el-Tevcîh (التوجيه), iki farklı anlama gelebilen bir sözün aktarılmasıdır.¹⁴⁸ Kazvîni ise tevcihi: "farklı iki ayrı anlamda anlaşılacak biçimde dile getirilen sözdür" şekilde tanımlayarak tek gözü kör olan birine: "keşke iki gözü de aynı olsaydı" demek olan Beşşâr b. Burd'un (öl. 167/783-84) şu beytini örnek olarak vermiştir.¹⁴⁹

خَاطَ لِي عَمْرُو قَبَاءَ لَيْتَ عَيْنَيْهِ سَوَاءَ

Amr bana bir kaftan dikti. Keşke iki gözü de aynı olsaydı.

9.1.21. el-Hezl

Kirmâstî, el-Hezl (الهزل) kavramını, "gerçeği ima eden mizahtır" şeklinde tanımlamış ve örnek olarak şu beyti göstermiştir.¹⁵⁰

وَالْبَيْنُ هَا زَلْنِي بِالْجِدِّ حِينَ رَأَى دَمْعِي وَقَالَ: تَبَرُّدُ أَنْتَ بِالْدِيمِ

Ayrılık, gözyaşlarımı görünce gerçeği kasteder mizah şeklinde bana dedi ki: Sen de bu yağmurla serinle!¹⁵¹

9.1.22. Tecâhulu'l-'ârif

Kirmâstî, Tecâhulu'l-'ârif (تجاهل العارف) kavramını, "bir nükte (azarlama gibi) amacıyla bilinen bir şeyi bilinmiyormuş gibi aktarılması", "övgünün abartılması", "yerginin abartılması" ve "sevgede hedef şaşırtma" şeklinde tanımlamış ve örnek olarak şu beyitleri göstermiştir.¹⁵² Kazvîni, bir nükte amacıyla bilineni bilmiyormuş gibi ifade edilmek için Leyla bint Tarîf'in (öl. 200/815) şu beytini göstermiştir.¹⁵³

¹⁴⁸ el-Kirmâstî, *el-Muhtâr*, 172.

¹⁴⁹ el-Kazvîni, *el-İdâh*, 284.

¹⁵⁰ el-Kirmâstî, *el-Muhtâr*, 172.

¹⁵¹ İbn Hicce, *Hizânetu'l-edeb*, 2/19.

¹⁵² el-Kirmâstî, *el-Muhtâr*, 172.

¹⁵³ el-Kazvîni, *el-İdâh*, 285.

أَيَا شَجَرَ الْحَابُورِ مَا لَكَ مُورِقًا؟ كَأَنَّكَ لَمْ تَجْزَعْ عَلَى ابْنِ طَرِيفٍ

Ey Habur'un ağacı! yaprakların neden duruyor? Sanki İbn'i-Tarîf için üzülmemişsin.

Görüldüğü üzere şair, ağaca, “Sanki İbn'i-Tarîf için üzülmemişsin” diyerek “tecâhulu'l-ârif” sanatı kullanmıştır. Başka bir ifadeyle ağacın yas tutamayacağını bilmesine rağmen bilmiyormuş gibi davranmıştır.

9.1.23. el-Kavlu bi'l-Mûcib

Belâgat kaynaklarında uslûbu'l-hakîm (أسلوب الحكيم) şeklinde de ifâde edilen bu sanat,¹⁵⁴ Câhiz (öl. 255/869) tarafından isim verilmeden aktarılmıştır. Sekkâkî (öl. 626/1229), ilk olarak uslûbu'l-hakîm olarak adlandırmıştır. İbn Ebi'l-İsba' (öl. 654/1256) ise el-Kavlu bi'l-Mûcib (القول بالموجب) şeklinde isimlendirmiştir. Kazvînî (öl. 739/1338), isimlendirme konusunda Sekkâkî'yi değil İbn Ebi'l-İsba'i takip etmiştir.¹⁵⁵ Kirmâstî, diğer kavramlarda olduğu gibi hem isimlendirme hem de tanım konusunda Kazvînî'ye uymuş ve “el-Kavlu bi'l-Mûcib” olarak ifâde etmiştir.¹⁵⁶ Kirmâstî de Kazvînî gibi el-Kavlu bi'l-mûceb sanatını iki kısma ayırarak tanımlamıştır. Birinci kısmı, “muhâtabın, hüküm ispat etmek için kelâmında bir sıfat kullanması, senin de muhâtabın hükmünün sübûtu hakkında bir itiraz getirmeksizin o sıfatı başka bir şey için getirmendir” şeklinde tanımlamış ve örnek olarak şu âyeti göstermiştir.¹⁵⁷

يَقُولُونَ لَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ
وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ.

¹⁵⁴ İbn Hicce, *Hizânetu'l-edeb*, 2/269.

¹⁵⁵ Muhammed Emin Görgün, *Hadislerde Üslûbu'l-Hakîm Sanatı ve Buhârî Örneği* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisan Tezi, 2018), 43-44.

¹⁵⁶ el-Kirmâstî, *el-Muhtâr*, 172.

¹⁵⁷ el-Kirmâstî, *el-Muhtâr*, 172; Görgün, *Hadislerde Üslûbu'l-Hakîm Sanatı ve Buhârî Örneği*, 44.

Onlar: Andolsun, eğer Medîne'ye dönersek, üstün olan, zayıf olanı oradan mut-
laka çıkaracaktır, diyorlardı. Halbuki asıl üstünlük, ancak Allah'ın, Peygamberinin ve
müminlerindir. Fakat münafıklar bunu bilmezler.¹⁵⁸

Kirmâstî ikinci kısmı da Kazvîni gibi "başkasının kelâmındaki bir lafzı, o lafza
ihtimali olan bir karîne zikrederek, kastettiğinin dışında bir manaya hamletmektir"
şeklinde tanımlamıştır.¹⁵⁹ Konunun anlaşılması için Kazvîni tarafından örnek
olarak gösterilen İbn Haccâc'ın bu sözüne bakmakta fayda vardır.

قُلْتُ: ثَقَلْتُ إِذْ أَتَيْتُ مِرَارًا قَالَ: ثَقَلْتُ كَاهِلِي بِالْأَيَادِي

قُلْتُ: طَوَّلْتُ، قَالَ: لَا، بَلْ تَطَوَّلْتُ، وَأَبْرَمْتُ، قَالَ: حَبَلٌ وَدَادِي

Dedim ki: "Sık sık geldiğimden sana yük oldum." Dedi ki: "Evet, omuzlarıma
nimetlerle yük oldun." Dedim ki: "Uzattım," dedi ki: "Hayır, aksine lütufta
bulundun." Dedim ki: "Usandırdım," dedi ki: "Dostluğumun bağlarını sağlam-
laştırdın."¹⁶⁰

9.1.24. el-İttirâd

Sözlükte ardışık gelmek ve akmak manalarında kullanılan ittirâd (الإِطْرَاد)
kavramı,¹⁶¹ belâgat ilminde ise konuşmanın ardışık ve akıcı olarak aktarıl-
masıdır.¹⁶² Kirmâstî ittirâdı da Kazvîni gibi "övülen veya başka birinin ismi ile
babalarının isimlerini kronolojik olarak aktarılmasıdır" şeklinde
tanımlamıştır.¹⁶³ Mevzunun anlaşılması amacıyla Rabî'a b. Sa'd'ın (öl.?), oğlu

¹⁵⁸ el-Münâfikûn 63/8.

¹⁵⁹ el-Kirmâstî, *el-Muhtâr*, 172; el-Kazvîni, *el-İdâh*, 287; Görgün, *Hadislerde Üslûbu'l-Hakîm Sanatı ve Buhârî Örneği*, 45.

¹⁶⁰ el-Kazvîni, *el-İdâh*, 287.

¹⁶¹ İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-'Arab*, nşr. Abdullâh Alî el-Kebîr-Muhammed Ahmed Hasbullâh-Haşîm Muhammed eş-Şâzeli (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 2003), 4/2653.

¹⁶² Ahmed Matlûb, *Mu'cemu'l-mustalahâti'l-belâğiyye ve tetavurruh* (Irak: Matba'atu'l-mecma'u'l-ilmî el-İrâkî, 1983), 1/221-222.

¹⁶³ el-Kirmâstî, *el-Muhtâr*, 173; el-Kazvîni, *el-İdâh*, 288.

Zu'âb'ın (öl. ?) öldürülmesi üzerine mersiye şeklinde söylemiş olduğu ve Kazvîni tarafından bu konu için şâhid olarak verilen şu beyte bakılabilir.¹⁶⁴

إِنَّ يَفْتُلُوكَ فَقَدْ نَلَلْتَ عُرُوشَهُمْ بَعِثَبَةَ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ شَهَابٍ

Seni öldürmüş olabilirler ama sen de Şihâb'ın oğlu olan Hâris'in oğlu 'Utaybe'yi öldürerek onların saltanatını yıkmıştın.¹⁶⁵

Sonuç

Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî, *el-Muhtâr fi'l-me'ânî ve'l-beyân* isimli eserinde bedî' ilminin el-muhassinât el-ma'neviyye kapsamında; el-Mutâbaka, Murâ'âtü'n-nazîr, el-İrsâd, el-Müşâkele, el-Aks ve't-Tebdîl, er-Rucû', et-Tevriyye (el-İbhâm), İstihdâm, el-Leffu ve'n-neşir, el-Cemî', et-Tefrîk, et-Taksîm, el-Cem' ma'a't- tefrîk, el-Cem' ma'a't-taksîm, et-Tecrîd, el-Mezhebu'l-Kelâmî, Te'kidu'z-zemm bi mâ yuşbihu'l-medh, el-İdmâc, et-Tevcih, el-Hezl, Tecâhulu'l-ârif, el-Kavlu bi'l-Mûcib ve el-İttirâd olmak üzere toplamda 24 bedî'î üsluptan bahsetmiştir.

Kirmâstî, bedî'î üslupları tanımlarken klasik belâgat âlimlerinden farklı bir yol ve yöntem izlemediği, özellikle Kazvîni'nin tanım ve yöntemleri kullandığı görülmüştür. Aynı şekilde Kazvîni tarafından gösterilen şâhid ve örneklerden de istifa edildiği tespit edilmiştir. Bununla beraber dönemin yaygın farklı disiplinlerinde eserler kaleme aldığına bakılırsa, yazar belâgat konusunda bihaber olmadığını ve bu konuda da payidar olduğunu göstermiştir. Dönemin medreseleri için bir ders kitabı mahiyetinde olduğu düşünülürse kendi döneminde bilim dünyasına kayda değer bir hizmet yaptığını ekleyebiliriz. Yazarın tarihimizin bir parçası olması hasebiyle çalışmada, söz konusu eseriyle beraber yeni bir perspektif dahilinde günümüz okuyucuların dikkatine yeniden hatırlatılması önem arz ettiği ve geçmişten istifade edilerek geleceğe ışık tutacağı kantatını taşıyoruz.

Kaynakça

¹⁶⁴ el-Kazvîni, *el-İdâh*, 288.

¹⁶⁵ el-Kirmâstî, *el-Muhtâr*, 173; el-Kazvîni, *el-İdâh*, 288.

- Agah, Mustafa - Aktaş, Sahip. "Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî'nin Hayatı ve Eserler" 12 (2018), 211-250.
- Aktaş, Sahip. Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî'nin Hayatı, Eserleri ve el-Muntehab Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili. Bingöl: Bingöl Üniversitesi, 2019.
- 'Amr b. Ma'dikerib, Ebû Sevr ez-Zubeydî. Şi'ru Amr b. Ma'dikerib ez-Zubeydî. nşr. Mattâ' et-Terâbîşî. Dimaşk: Mecma'î'l-lugati'l-'Arabiyye, 2. Basım, 1985.
- Bağdâdî, İsmail Paşa. Hediyyetu'l-'ârifîn esmâu'l-mu'ellifîn ve âsâru'l-musannifîn. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'î't-Turâsî'l-'Arabî, 1951.
- Bağdâdî, İsmail Paşa el-. Hediyyetu'l-'ârifîn esmâu'l-mu'ellifîn ve âsâru'l-musannifîn. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'î't-Turâsî'l-'Arabî, 1951.
- Baltacı, Cahid. XV – XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2. Basım, 2005.
- Ebû Nuvâs, el-Hasen b. Hâni'. Dîvânu Ebî Nuvâs. nşr. Behcet Abdulgafûr el-Hadisî. Abu Dabi: Dâru'l-Kutubi'l-Vataniyye, 2010.
- Ebu'l-Atâhiye, İsmâil b. el-Kâsım. Dîvânu Ebu'l-Atâhiye. Beyrut: Dâru Beyrut, 1986.
- Ferâhidî, Halil b. Ahmed el-. Kitâbu'l-'ayn. nşr. Abdulhamîd Hindâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2003.
- Gazzî, Necmuddîn Muhammed b. Muhammed el-. el-Kevâkibu's-sâ'ire bi-menâkibi a'yâni'l-mi'eti'l-'âşire. nşr. Halil Mansûr. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1997.
- Görgün, Muhammed Emin. Hadislerde Üslûbu'l-Hakîm Sanatı ve Buhârî Örneği. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisan Tezi, 2018.
- Halhâlî, Muhammed b. Muzaffer el-. Miftâhu Telhîsi'l-Miftâh. nşr. Muhammed Hâşim Mahmûd. Kahire: el-Mektebetu'l-Ezheriyye li't-Turâs, 2007.
- Hamevî, Yakût el-. Mu'cemu'l-udebâ'. nşr. İhsân Abbâs. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1993.

- Hassân b. Sâbit. *Dîvânu Hassân b. Sâbit*. nşr. Abdullâh Senda. Beyrut: Dâru'l-maârif, 2006.
- İbn Hicce, Ebû Bekr b. Alî b. Abdullâh el-Hamevî. *Hizânetu'l-edebe ve gayetu'l-erebe*. nşr. Kevkeb Deyâb. 5 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 2. Basım, 2005.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ' İsmâ'îl b. 'Umer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. 15 Cilt. Beyrut: Mektebetu'l-Me'ârif, 7. Basım, 1988.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem. *Lisânu'l-'Arab*. nşr. Abdullâh Alî el-Kebîr-Muhammed Ahmed Hasbullâh-Haşîm Muhammed eş-Şâzelî. 6 Cilt. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 2003.
- İbn Ma'sûm, Sadruddîn el-Medenî. *Envâru'r-rebî' fi envâ'i'l-bedî'*. nşr. Şâkir Hâdi Şukur. 7 Cilt. Necef: Matba'atu'n-Nu'mân, 1968.
- İbnu'l-İmâd, Şihâbuddîn Abdulhayy b. Ahmed ed-Dımaşkî. *Şezerâtu'z-zeheb fi ahbâr-i men zeheb*. nşr. Abdulkâdir el-Arnâvût-Mahmut el-Arnâvût. 10 Cilt. Dımaşk/Beyrut: Daru İbn Kesîr, 1992.
- İbnu'l-Mu'tezz, Ebu'l-'Abbâs 'Abdullâh. *Kitâbu'l-bedî'*. nşr. İrfân Matarcî. Beyrut: Muessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, 2012.
- İbnu'n-Nâzım, Bedruddîn b. Mâlik. *el-Misbâh fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*. nşr. Husnî Abdulcelîl Yûsuf. Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, 1989.
- İbnu'r-Rûmî, Ebu'l-Hasen Alî b. Abbâs b. Cureyc. *Dîvânu İbnu'r-Rûmî*. nşr. Ahmed Hasan Besec. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 3. Basım, 2002.
- Kalkaşendî, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed el-. *Subhu'l-a'sâ fi sinâ'ati'l-inşâ'*. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1922.
- Kaplan, İlyas. "Kirmastî'nin el-Vecîz Adlı Kitabı ve Tahlili". *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2022), 135-146.
- Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. çev. Hayrettin Karaman, vd. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7. Basım, 2020.
- Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdullâh. *Keşfu'z-zunûn an esâmi'l-kutub ve'l-funûn*. 2 Cilt. Beyrut: Daru İhyâit-Turâsi'l-'Arabî, ts.

- Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdullâh. *Sullemu'l-vusûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*. nşr. Ekmeleddin İhsanoğlu. 6 Cilt. İstanbul: Yıldız Şirketi, 2010.
- Kazvîni, Muhammed b. Abdurrahmân Celâluddîn el-. *el-Îdâh fî 'ulûmi'l-belâga*. nşr. İbrâhîm Şemsuddîn. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.
- Kehhâle, 'Umer Rîdâ. *Mu'cemu'l-muellifîn*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1957.
- Kılıçarslan, Mehmet. *Îlâhî Kelâmın Müstesna Grameri*. Ankara: İlâhiyat, 2023.
- Kirmâstî, Yûsuf b. Hüseyin el-. *el-Muhtâr fî 'ilmi'l-me'ânî ve'l-beyân*. nşr. Leyla Alî 'Ammâr. Khums: el-Markîb Üniversitesi, 2012.
- Kirmâstî, Yûsuf b. Hüseyin el-. *el-Vecîz fî usûli'l-fıkıh*. nşr. es-Seyyid Abdullatîf Kessâb. Kahire: Dâru'l-Hudâ, 1984.
- Leknevî, Muhammed Abdulhayy el-Leknevî el-Hindî el-. *el-Fevâidu'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*. nşr. Muhammed Bedruddîn Ebu'l-Firâs en-Na'sânî. Mısır: Matbaatu's-Saade, 1906.
- Matlûb, Ahmed. *Mu'cemu'l-mustalahâti'l-belâgiyye ve tetavurruh*. 3 Cilt. Irak: Matba'atu'l-mecma'u'l-ilmî el-İrâkî, 1983.
- Mutelemmis, Cerîr b. Abdulmesîh ed-Dubaî el-. *Dîvânu Mutelemmis ed-Dubaî*. nşr. Hasan Kâmil es-Sayrafî. Kahire: Ma'hedu'l-Mahtûtâtî'l-Arabiyye Kahire, 1970.
- Mutenebbî, Ahmed b. Huseyn el-Cu'fî Ebu't-Tayyib. *Dîvânu'l-Mutenebbî*. Beyrut: Dâru Beyrut, 1983.
- Öge, Furkan Ramazan. *İmparatorluk Çağında Osmanlı Mezhepler Tarihi Yazıcılığı: 15-16. Yüzyıl*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Özalp, Mehmet Sıddık. *Bedruddîn b. Mâlik ve Belâgat İlmindeki Yeri*. 1 Cilt. Ankara: Sonçağ Akademi, 2023.
- Subkî, Bahâuddîn es-. *'Arûsu'l-efrâh fî şerh-i Telhîsi'l-Miftâh*. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l'asriyye, 2003.
- Taşköprizâde, Ahmed b. Mustafa. *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye fî 'ulemâi'd-Devlet'l-Osmâniye*. b.y, ts.

- Tebrîzî, Ebû Zekerîya Yahya b. Ali eş-Şeybânî et-. *Şerhu Dîvânı Ebî Temmâm*. nşr. Râcî el-Esmer. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî, 2. Basım, 1994.
- Tuğlacı, Pars. *Osmanlı Şehirleri*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1985.
- Unan, Fahri. "Pâye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/193-194. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Vatvât, Reşîduddîn Muhammed b. Muhammed. *Hadâ'iku's-sihr fî dekâiki's-şi'r*. çev. İbrâhîm Emîn eş-Şevâribî. Kahire: el-Merkezu'l-kavmî li't-tercume, 2. Basım, 2009.
- Yerinde, Adem. "Belagat İlminde Müşâkele Sanatı". *Usul İslam Araştırmaları* 30/30 (2018), 7-30.
- Zeyyât, Ahmed Hasen ez-. *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*. Kahire: Dâru Nahdati Mısır, ts.
- Ziriklî, Hayruddîn ez-. *el-A'lâm kâmûsu terâcîm li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâi mine'l-Arab ve'l-musta'ribîn ve'l-musteşrikîn*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 15. Basım, 2002.
- Zubyânî, ez-, Ebû Umâme Ziyâd b. Muâviye en-Nâbiga. *Dîvânu'n-Nâbiga ez-Zubyânî*. nşr. 'Abbâs 'Abdussâtir. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 3. Basım, 1996.
- Zuheyr b. Ebî Sulmâ el-Muzenî. *Dîvânu Ebî Sulmâ*. nşr. Alî Hasen Fâ'ûr. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1988.

